

YA'KÜB el-HADRAMI

İbrâhim), Kahire 1375/1955, s. 12-13; İbn Hibbân, *eş-Şikâat*, IX, 283; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Şüveymî), s. 150-151, 175; Mekkî b. Ebû Tâlib, *el-İbâne 'an me'âni'l-kurâ'ât* (nşr. Abdülfettâh İsmâil Şelebî), Kahire 1379/1960, s. 7-8; Ebû'l-Hasan er-Ruaynî, *el-Cem' ve't-tevcih limâ infere-de bi-kurâ'etihi Ya'küb b. İshâk el-Hadramî el-Başrî* (nşr. Gânim Kaddûrî el-Hamed), Amman 1420/2000, neşreden giriş, s. 7-12; Yâküt, *Mu'cemü'l-üdeba'*, XX, 52-53; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât*, IV, 51; İbn Hallikân, *Vefeyât*, V, 433-435; Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'* (Altıkulaç), I, 328-332; a.m.f., *Târîhu'l-İslâm: sene 201-210*, s. 460-462; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, I, 339, 529; II, 386-389; a.m.f., *en-Neşr*, I, 39; II, 211; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 382; *el-Fihristü's-şâmil: 'Ülümü'l-Kur'ân, mahtûâtü'l-kurâ'ât* (nşr. el-Mecmau'l-melekî), Amman 1994, s. 15, 66, 127-128, 188, 210; Muhammed b. Ömer b. Sâlim Bâzmül, *el-Kurâ'ât ve eşeruhâ fi't-tefsîr ve'l-hakâm*, Riyad 1417/1996, I, 268-269.

TAYYAR ALTIKULAÇ

YÂKUB HAN KÂŞGARİ

(1818-1899)

Diplomat, Halvetî-Şâbânî şeyhi.

Taşkent'te doğdu. Babası Buharalı Seyyid Nizameddin Töre Han, annesi Paşa Begüm'dür. 1864-1869 yılları arasında Hoten, Urumçî ve Turfan'daki mahallî beylikleri ortadan kaldırıp merkezi Kâşgar olan bağımsız Kâşgar Emirliği'ni kurmayı başaran Kâşgar Emîri Muhammed Yâkub Han'ın yeğenidir. Seyyid Yâkub ve Hoca Töre diye tanınır. Yâkub Han, Türkistan müslümanları arasında iç karışıklıkların artması, müslümanların Rusya ve Çin'in işgaline fırsat verecek bir zafiyet içinde bulunması, Buhara, Hîve ve Hokand hükümetleri arasında siyasî çekişmelerin artması üzerine Osmanlı hükümetinin desteğini sağlama göreviyle 1865'te Hokand Hanı Seyyid Sultan Han'ın elçisi olarak İstanbul'a geldi. Sadrazamlığa sunduğu tezkiye verilen cevapta, bölgedeki sıkıntılı duruma müdahale etmenin zorluğu belirtilmiş, müslümanların birlik ve beraberliğinin önemi vurgulanmış, elden gelen maddî ve mânevî desteğin verileceği ifade edilmiştir (Sadâret Tezkiresi, İrade Hariciye, nr. 12493; Saray, s. 72). Ülkesinde bir Nakşibendî şeyhine intisap ederek hilâfet alan Yâkub Han, İstanbul'da iken tasavvufî çevrelerle ilişki kurdu. Dönemin tanınmış Nakşibendî şeyhi Hacı Feyzullah Efendi'nin yanı sıra birçok şeyh ile görüştüktan sonra Halvetî-Şâbânî şeyhi Mehmed Tefvîk Bosnevî'ye intisap etti. Bosnevî'nin 1866'da vefatından ardından Mustafa Enverî Efendi'nin sohbetlerine katıldı.

Osmanlı hükümetinden istediği yardımı alamayan Yâkub Han, Hokand hanının

güçlü veziri Âlikul'un öldürülmesi ve Taşkent'in Ruslar'ın eline geçmesi üzerine 1870 yılı başlarında hükümete Orta Asya'nın durumu hakkında uzun bir takrir sunarak İstanbul'dan ayrıldı. Kâşgar'a gidip dostu ve yakın akrabası Kâşgar Hanı Yâkub Beg'in hizmetine girdi. Orta Asya'yı aralarında paylaşarak istilâ eden Rusya ve İngiltere ile münasebetlerini dostane bir şekilde düzenlemeye çalışan Yâkub Beg 1872'de Yâkub Han'ı yardım istemek için Sultan Abdülaziz'e gönderdi. 16 Haziran 1873'te huzura kabul edilen Yâkub Han Türkistan'daki gelişmeleri, Kâşgar hükümetinin durumunu ve ihtiyaçlarını padişaha anlattı. Özellikle askerî sahada Osmanlı Devleti'nden yardım talep ettiklerini bildirdi. Neticede padişahın emriyle verilen yardım Süveyş üzerinden Bombay'a, oradan da Kâşgar'a ulaştırıldı. Bu yardım la altı adet Krupp topu, 1000 adet eski ve 200 yeni tüfekte barut imali için gerekli malzeme ve usta yollandı. Kâşgar ordusunun yetiştirilmesi amacıyla istihkâm subayı Ali Kâzım Bey, piyade subayı Mehmed Yûsuf Bey, süvari zâbiti Çerkez Yûsuf Bey, topçu zâbiti İsmâil Hakkı Bey ile dört emekli subay Enderun'dan Murad Efendi'nin başkanlığında Kâşgar'a gönderildi. Bu olaydan sonra bölgede hutbeler Sultan Abdülaziz adına okunduğu gibi paralar da onun adına basıldı. Yâkub Beg'e Osmanlı Devleti tarafından verilen emirlik unvanının ilânı merasiminde o sırada Kâşgar'a gitmiş olan İngiliz elçilik yetkilileri de hazır bulundu (Saray, s. 109). Yâkub Han, Kâşgar'ın Çin işgali tehdidiyle karşılaşması dolayısıyla Osmanlı elçilik heyeti başkanı Murad Efendi ile birlikte 1876'da tekrar İstanbul'a geldi. Osmanlı hükümeti kendisine İngiltere'nin desteğinin alınması ve Rusya ile iyi ilişkilerin kurulmasını tavsiye etti. Bunun üzerine Yâkub Han önce Petersburg'a, oradan Londra'ya gidip Rus ve İngilizler'in desteğini almak için yetkililerle görüşmeler yaptı. Emîr Yâkub Beg'in 1877'de vefatından sonra Kâşgar'ın Çinliler tarafından işgal edilmesinin ardından bir defa daha İstanbul'a giden Yâkub Han, Sultan Abdülhamid'e başvurarak Kâşgar'ın Osmanlı Devleti'ne bağlı bir ülke olduğunu, bu sebeple Çin istilâsının protesto edilmesini, Çin hükümetinin işgale son vermesi için aracılık yapılması konusundaki taleplerini arzettiyse de Doksanüç Harbi yüzünden olumlu bir cevap alamadı.

Siyasî görevlerinin yanı sıra Mustafa Enverî Efendi'nin vefatının (1872) ardından bir Halvetî-Şâbânî şeyhi olarak irşad faaliyetine başlayan Yâkub Han, Sultan Ab-

dülhamid döneminde muhtemelen 1879 yılı sonlarında İzmir'de mecburi ikamete tâbi tutulmuş, oradan Hindistan'a sürgün edilmiştir. Yâkub Han, Delhi'de yirmi yıla yakın irşad faaliyetinde bulunup Şâbâniyye tarikatını yaydı ve burada vefat etti; İmâm-ı Rabbânî'nin müşşidi Bâkî-Billâh'ın yanına defnedildi. Türk müzikisinin son dönemdeki önemli temsilcilerinden Abdülkadir Töre, Yâkub Han'ın oğludur. İstanbul'da kaldığı sıralarda halifeler yetiştiren Yâkub Han, Hindistan'a giderken yerine Edremit-Ayvacıklı Hacı Kâmil Efendi'yi (ö. 1912) vekil tayin etmişti. Müşşidi Yâkub Han'ın vefatını duyunca "Bende sırrı vekâlet kalmadı" diyerek inzivâya çekilen Kâmil Efendi, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın şeyhidir. Yâkub Han'dan feyiz alan Seyyid Mahmud Celâleddin Efendi, Üsküdar Vâlîde-i Atık Şâbânî Dergâhı'nda postnişin olmuş, burada *Vird-i Yahyâ'yı* okurken vefat etmiştir (1919). Yâkub Han'ın damadı Ahmed Nazmi Efendi (ö. 1924) *Fuşûşü'l-hikem, el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* ve *Meşnevî* okutma geleneğini sürdürmüş, kayınpederinden sonra aynı dergâhın şeyhliğine getirilmiştir. II. Abdülhamid'in başımamı Muhammed Râşid Efendi, Yâkub Han'ın halifesidir. Mustafa Enverî Efendi'nin oğlu ve Nalçacı Dergâhı'nın son şeyhi bestekâr İhsan Efendi de (İyisan) Yâkub Han'ın damadıdır.

Eserleri. 1. *Tavzîhu'l-beyân*. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *Fuşûşü'l-hikem*'inin Arapça şerhidir (Delhi 1892). 1870'te Keşmir'de tamamlanan eserin kırk sayfalık mukaddime bölümünde nazârî tasavvufun temel konuları açıklanmıştır. Eserde sık sık Farsça beyitlere rastlanmaktadır. 2. *Tuhtetü'l-ihvân fi ma'rifet-i Sırr-ı İhâta-i Yezdân*. Müellifin İzmir'de sürgünde iken 1880 yılında kaleme aldığı eser Abdurrahman-ı Câmî'nin vahdet-i vücüd neşvesini terennüm ettiği *Levâ'ih* adlı elli rubâisinin Farsça'dan Türkçeye tercümesi ve şerhidir (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Şer'iyye, nr. 911, vr. 1^b-26^b). 3. *A'yân-ı Sâbite Risâlesi*. Hüseyin Vassâf'a göre mektup halinde kaleme alınmıştır (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Şer'iyye, nr. 911, vr. 27^a-28^a). 4. *Risâle*. Sekiz sayfalık bu risâlede önce kurb-i ferâiz ve kurb-i nevâfil konusu, ardından Allah'ın tecellileri dört başlık altında izah edilmiş, sonunda meczûb-i sâlik ve sâlik-i meczûb terimleri açıklanmıştır (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Şer'iyye, nr. 911, 28^b-36^b). 5. *Miftâhu'l-gayb Tercümesi*. Sadreddin Konevî'ye ait eserin bir kısmının Farsça tercümesidir (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Şer'iyye, nr.

911, vr. 37^a-46^a). 6. *Tercüme-i Kitâbü'r-Rumûz ve'l-emşâli'l-lâhûtiyye der Envâr-i Mücerrede-i Melekûtiyye*. Sühreverdi el-Maktûl'e ait eserin Farsça tercümesi olup İzmir'de kaleme alınmıştır (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Fârisî, nr. 871, vr. 1-179).

BİBLİYOGRAFYA :

Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* (haz. Mehmet Akkuş – Ali Yılmaz), İstanbul 2006, IV, 134-137; Yaşar Nuri Öztürk, *Büyük Türk Mutasavvıfı Muhammed Tevfik Bosnevî: Hayatı, Mektupları, Halifeleri*, İstanbul 1981, s. 28-30; Mehmet Saray, *Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasî Münasebetler (1775-1875)*, Ankara 1994, s. 72, 98-109, 112-114; Hâfi Kadri Alpman, "Seyyid Yakup Han ve Şeceresi", *Yeni Tarih Dünyası*, II/17, İstanbul 1954, s. 686; Mustafa Kara, "Diplomat ve Fusûs Şârihi Yakup Han Kaşgari", *Tasavvuf*, sy. 23, Ankara 2009, s. 9-24; Keith Hitchins, "Kaşgar", *DİA*, XXV, 8.

MUSTAFA KARA

YA'KÛB b. KİLLİS

(bk. İBN KİLLİS).

YA'KÛB b. LEYS

(bk. SAFFÂR, Ya'kûb b. Leys).

YÂKUB PAŞA TEKKESİ

Amasya'da
XV. yüzyılın başlarında inşa edilen
Halvetî tekkesi.

Halk arasında Çilehâne Tekkesi olarak da anılır. Amasya'nın Pirlar semtinde 815 (1412) yılında Ankara Beylerbeyi Pazarlıoğlu Yâkub Paşa tarafından kurulmuş, vakfiyesi 815 Zilkadesinde (Şubat 1413) Amasya Kadısı Sarı Kadı lakaplı Mevlânâ Rûkneddin Mahmud tarafından tescil edilmiştir. *Amasya Târîhi* müellifi Hüseyin Hüsâmeddin tekkenin Yâkub Paşa Konağı'nın içinde yer aldığını söyler. Yâkub Paşa, Halvetiyye tarikatına meşrut olan tekkeyi Müftü Şeyh Gümüşlüzâde Abdurrahman Çelebi için (ö. 903/1497-98) yaptırıp vakfetmiştir. Halifesi Şemseddin Mehmed Buhârî tekkenin mütevelliliğini üstlenmiş, vefatını müteakip çocuklarına intikal eden mütevellilik görevi nesli kesildikten sonra Müeyyed Çelebi ve çocuklarına devredilmiştir.

Tekkenin meşihatı Gümüşlüzâde Abdurrahman Çelebi'den sonra Amasya halkı arasında "silsiletü'z-zeheb" denilen şu zatlara intikal etmiştir: Gümüşlüzâde Abdurrahman Çelebi'nin damadı Pîr Abdurrah-

Yâkub Paşa
Tekkesi –
Amasya

man Çelebi, Pîr Şemseddin Mehmed Buhârî, Abdurrahman Çelebi'nin oğlu Pîr Celâleddin Abdurrahman Çelebi, Saraçlar Pîri Sun'ullah Halvetî, Pîr Zekeriyyâ Halvetî, İğnecizâde Pîr Safiyyüddin Mahmûd el-Halvetî, Kubâlî Çelebizâde Pîr Muhyiddin Mehmed Çelebi, Buhârîzâde Pîr Mehmed el-Halvetî, Şeyh Ya'kûb el-Halvetî, Şeyh Abdurrahman el-Halvetî, Abdurrahman el-Halvetî'nin oğlu Şeyh İzzeddin Hasan el-Halvetî, diğer oğlu ulemâdan Şeyh Hüsâmeddin Hüseyin el-Halvetî. Daha sonra Şeyh Mehmed Efendi (ö.1099/1688), Seyyid İbrâhim Efendi, oğlu Seyyid Mehmed Efendi, Hâfız Seyyid Mahmud Efendi ve Hâfız Seyyid Abdullah Efendi (ö. 1214/1800) meşihatı sürdürmüştür. 1031'de (1622) Vâiz Şeyh Hüsâmeddin Efendi ile Şeyh Abdi Efendi arasında meşihata sahip olma konusundaki anlaşmazlığı ortadan kaldırmak amacıyla mescitle buna bağlı halvet-hâne birimlerinde bir medrese tesis edilip müderrisliği Abdi Efendi'ye verilmiştir. Kuzeydoğu köşesindeki odayla tevhidhânede ise tekke işlevi devam ettirilerek meşihatı Hüsâmeddin Efendi'ye bırakılmıştır.

Yâkub Paşa Tekkesi depremlerde zarar görmüştür. 1939'daki Erzincan depreminde zarar gören yapı 1967'de tamir edilmiştir. Tekkenin iki girişi doğu-batı doğrultusunda uzanan beşik tonozlu dehlizin uçlarındadır. Cümle kapısı olduğu anlaşılan, diğerine göre daha gösterişli batı girişi cepheden yukarı taşan bir eyvanın içine alınmıştır. Dehlizin güney yönünde ortada mescid, bunun yanlarında kuzey-güney doğrultusunda gelişen beşik dehlizlerle bağlantılı altışardan on iki adet tonozlu ve ocaklı birim yer almaktadır. Bu birimlerden, dehlizin yanı sıra bitişik oldukları mescide açılan ve penceresi bulunmayan altı birim halvethâne, birer pencereden ışık alan, yapının dış duvarına bitişik diğer altı birim de derviş hücreleri şeklinde tasarlanmıştır. Kare planlı mescidi tromplarla geçilen bir kubbe örter. Omurgayı meydana getiren dehlize göre yüksekte kalan mescide ve halvethâne-derviş hücreleri gruplarının açıldığı dehlizlere merdivenlerle ulaşılmaktadır. Ana dehlizin kuzey yönünde ortada geniş bir sivri kemerle dehlize açılan (eyvan niteliğini taşıyan) tevhidhâne, bunun doğusunda şeyh odası, batısında da türbe yer alır. Kare planlı olan, kuzey yönünde cepheden taşan ve bu kesimdeki pencerelerden ışık alan tevhidhânenin kubbesine pandantiflerle geçilmiştir. Aynı boyutlardaki kare planlı şeyh odasıyla türbenin kubbeleri içerden prizmatik üçgen kuşaklarına oturmakta, şeyh odasına dehlizden, türbeye tevhidhânen geçilmektedir. Türbenin "amel-i Ramazan el-Kastamonî" şeklinde iki imza taşıyan, kesişen çokgenlerin gözlendiği şebekeli dövmeye demir kapısı erken dönem Osmanlı maden sanatının nâdir güzellikte ürünlerindedir. Şeyh odası ile türbe dörder pencereye sahiptir. Türbenin dehlize açılan hâcet / dua penceresinin üzerinde türbede yatanlara ilişkin Farsça bir kitâbe mevcuttur.

Arazi doğu-batı ve kuzey-güney doğrultularına eğimli olduğu için yapı farklı kottalarda dört sete oturtulmuştur. En yüksek kotta mescid ve bunun doğusunda derviş hücreleriyle halvethâneler yer alır. Mescidin batısındaki halvethânelerle derviş hücreleri bunlara göre daha aşağıdadır. Tevhidhâne-türbe-şeyh odası grubu üçüncü kotta, ortadaki dehliz ise en alçak kotta bulunur. Yapının cephelerinde herhangi bir süslemeye rastlanmaz. Batıdaki girişin kesme taş cephesi dışında yapının almaşık duvarlarında moloz taş örgü üçlü tuğla hatıllarla, mescid kubbesinin eteği testere dişi silmelerle donatılmış, örtüyü oluşturan, kurşun kaplı tonozlarla kubbeler, ayrıca bacalar tuğla ile örülmüştür. Cep-